

A körutak fáí Budapesten.

Irta: Illés Nándor, m. kir. főerdőtanácsos.

Fővárosunk szépségeit büszkén mutattuk be az országos kiállítás alkalmával a vidéki s külföldi vendégeknek. Roszul esett azonban, hogy az Andrásy-uton, Budapest legnagyobb utcáján a nagy költséggel ültetett és fenntartott fák már augusztus havában hullatni kezdvén lombjukat, épenséggel nem váltak díszére a palotasornak. Illetékes körökben tehát a hiba forrását kezdték kutatni. A főváros ügyei iránt annyira érdeklődő tisztelt egyesületi tagtársunk Luczenbacher Pál ur volt különösen az, a ki ez irányban megindítá a mozgalmat. Különben ez neki, mint a budapesti balparti sétányokra felügyelő bizottság elnökének, hatáskörébe is tartozott. Az ő elnöklete alatt ennél fogva vegyes bizottság hivatott össze a fasoroknak szakszerű megvizsgálására, melybe a főváros felhívására egyesületünk választmánya részéről e sorok írója lett kiküldve. Ezen megtisztelő kiküldetés alkalmával nem mulasztám el nézeteimet, a mennyiben azok a tanácskozmány keretébe beillettek, előadni; de a kérdés méltó arra, hogy a szakközönség által is megvitattassék. Nagy költségről¹⁾ és a főváros szépítéséről van szó, a mely minden magyar embert érdekel. A jó tanács pedig, ha szakszerű, meghallgatást remélhet. Nyilvánosságra hozom tehát nézeteimet azon reményben, hogy tisztelt szaktársaim nem fognak késni netáni tévedéseimet helyreigazítani, esetleg szakszerű tanácsaikat közölni, s azzal a fővárosi fasorok jó karba hozását elősegíteni.

¹⁾ Páris városának Kvassay szerint a padok és ültetvények fenntartása évenként 190.000 frankba kerül, és pedig átlag egy-egy padé 4 frankba, egy-egy fáé 1,40 frankba. Egy-egy fa eredetileg 180 frankba kerül, s a kiültetés 25—120 frankba (még ha a fa 10—15 m magas is.)

Városok utczáin és közterein létező fák fenntartásának vizsgálata alkalmával két körülmény bir kiváló fontossággal: a viszonyok t. i., a melyek között azok élni kénytelenek, és a kezelés, a melyben a kiültetés előtt és után részesíttetnek.

A viszonyok kétségkívül nem nevezhetők kedvezőknek sem a gyökérzetre, sem pedig a koronára nézve. Az utcák talaja rendszeren rossz, ki van téve a megfertőztetésnek. A burkolat elzárja a gyökerektől a levegőt, a nedvességet. A magas házsorok között megreked a levegő, a verőfény égetése pedig, melyet a napsugarak visszaverődése a falakról még fokoz, továbbá az utcák és gyárak pora, a levegőben szálló s a lombozatra leverődő hamuja tagadhatlanul igen ártalmas minden növényre.

Hogy mely fanemek képesek ily kedvezőtlen viszonyok között leginkább megélni, arra a feleletet legjobban megadja a boulevardok fasorainak vizsgálata. Fővárosunk eddigi ültetései e tekintetben eléggé tanulságos anyagot szolgáltatnak.

A lombozat korai lehullatása legkellemetlenebb következménye a fenn említett viszonyoknak. Azon fanemen nyilvánul leginkább, a mely korai kizöldülés és virágzás által örvendezteti szemeinket. E fanem a vadgesztenye, a mely forró, esőtlen nyarakon már augusztusban egészen leveti lombját. Tapasztható ez minden évben az Erzsébet-tér déli oldalán, sőt a városligeti fasor innenső végén is. Igaz ismét, hogy a vadgesztenye augusztusban beálló esők után újra kizöldül, sőt másodszer is virít. A tavalyelőtti őszön (1883-ban) gyümölcse olasz mogyoró nagyságra is megnőtt. Mégis a vadgesztenye városi fasorokba nem való, míg a szabadban, szellős helyen egyike a legszebb sorfáknak. De gyümölcse is kellemetlen teszi városi fasorban. Tudja ezt mindaz, ki ősszel a városligeti fasoron végig sétál, soha sem lévén biztos, hogy nem

esik-e fejére valamely tárgy, melyet a gyermekek a gesztenye leverésére dobálnak a fára.

Az utczákon korán vetkeznek még a platánok, melyek künn a szabdban, pl. a városligetben, egészen késő ősziig zöldek szoktak maradni, továbbá a juharok, sőt gyakran a szilfák is.

Legtovább tartják meg lombjukat és legjobban diszlenek: a papirszeder (*Broussonetia papirifera*), a czeltisz, a virágos kőris (*Fraxinus ornus*)¹⁾, a bálványfa (*Ailanthus*)²⁾, az ákác³⁾, eper (*Morus*), a zöld vagy atorna juhar (*Negundo*), a glédics, helyenként a hárs.

Ha tehát a fanemeknek a város kedvezőtlen viszonyai között való megélhetési képessége mellett a lombozat megtartása volna egyedül döntő, az előbb említett fanemeket kellene választani a boulevardok fasorai számára.

Azon kérdés merül fel azonban még, magasra növő nagykoronájú fák választandók-e a városi fasorok képzésére, vagy olyanok, melyek elég terepélyes koronát képeznek ugyan, de nem nyúlnak fel igen magasra, nem terjeszkednek szét túlságosan s ennél fogva nem zárják el egészen, vagy legalább igen nagy mértékben a kilátást? Mert figyelembe veendő az, hogy a kereskedő világra nézve nem kellemes, ha cégfeliratai eltakartatnak.

A fának azonban a korona nagyságának megfelelő kifejlődési területet is kell adni. Párisban minden 25 *m*-nél szélesebb utca van csak ellátva két oldalán egy-egy fasorral, s a 36 *m*-nél szélesebb két-két fasorral. A fák egymástól és a

¹⁾ Lásd e három fanemet a Ferencz József-téren.

²⁾ Lásd az Erzsébet-tér déli oldalán, hol ő az egyetlen fa, a mely ősziig megtartja lombját, továbbá a Szikszai-féle vendéglő udvarán (nemzeti színház épülete), és a déli vasut pályaháza előtt.

³⁾ Lásd az üllői- és kerepesi-uton.

házaktól 5 m, a járótól pedig 1.5 m távolra vannak. Nálunk ezen arány nincsen meg mindenütt. Szűkebb utcákban is vannak fasorok, minélfogva a fák közelebb esnek a járóhoz és a házakhoz. Nagyra növekedő, terepélyes koronájú fák számára ilyen helyeken nincsen meg a kifejlődésre megkívánt terület. Ha ennek daczára mégis nagy fák fognak alkalmaztatni, biztosra vehető, hogy azokat bizonyos idő múlva ki kell hánytatni. Nemcsak a háztulajdonosok érdeke fogja azt megkívánni, hanem a koronák félszeg formája is, melynélfogva azok az utcafelé behajolni, sőt bedőlni fognak.

Mindezeknél fogva tágas boulevardokra, mint a milyenek pl. a váczy-, Károly-, muzeum-körut, az Andrásy-ut a kör-tértől a városligetig, nagy fák is alkalmazhatók. Itt a jelenleg fennálló juharok is megmaradhatnak, esetleg a bálványfa, a czeltisz, mely két fanemet nem lehet eléggé pártfogolni, sőt a hárs is ajánlható.

Már az Andrásy-ut kör- és Oktogon-tere között szűkebb a tér. Ide már kisebb, vagy lassabban növő fák valók, pl. a czeltisz, vagy a nagylevelű ákác (monophylla); beljebb azonban határozottan csak kis, illetve ugynevezett félfák fognak megfelelni, mint a milyen a papirszeder, a virágos kőris, a törpébb ákácok, mint pl. az igen szép lombozatu latifolia nigra, az eper (különösen a közönségesbe ojtott megfelelő fajok, némelyek szerint a tiliaefolia, szűkebb utcákban talán a scabra is), helyenként az atorna (Negundo), próbaképen a Catalpa, melynek igen szép lombozata és virágai díszül szolgálának. Igaza van Fuchs Emil fővárosi főkertésznek, hogy a mi klimai viszonyainkat tekintve, a subtropikus fákra fordítandó a figyelem. Ezt tekintetbe véve, a komlós venicz (*Ostrya vulgaris*) és a francia juhar (*Acer monspessulanum*) is kísérletre volna érdemes.

A felsorolt fanemek némelyike ellen azonban kifogásokat

tesznek. A papirszederről azt állítják, hogy nem szép fa. A Deák Ferencz szobor parkja körül a járda szélén papirszederből van a fasor. Lehet-e azoknál szebb formájú és színű fákat keresni? Az Erzsébet-téren pedig van egy nagyobb példány,¹⁾ a melynek koronája legalább is 8 *m* átmérővel bír, s oly szabályos, mintha ollóval nyirták volna kerekre. Ezen fanemet szűkebb utcák számára a legszebb, legkitünőbb fának lehet mondani.

A virágos kőris ellen az a kifogás, hogy virága bűdös. A Ferencz József-téren, a Nákó házzal szemben állók eddig még nem virágzottak; a tapasztalás ennél fogva nem segíti igazolni vagy elütni ezen állítást. De nem lehet-e a virágokat ollóval leszedetni, ha csakugyan alkalmatlan volna a szagjuk? Különbösen az ákác virág illata is bódít sokakat, a nagy közönség mégis örömmel szívja magába.

A czeltiszt lefüggő vesszős ágai miatt nem szeretik. Pedig azokat a kertészek koronként lecsipkedhetik. Van-e azonban szebb sorfa nálánál? A városligetben el lehet dönteni e kérdést. Az erdészeti kiállítás keleti oldalától a bosnyák s a brassói vasműtársulat pavillonja mellett a Hermina kápolna felé fut el e fanemből oly szép fasor, melynél szebbet kívánni nem lehet. A Ferencz József-téren, a váczi köruton, a Ludoviczeum mellett kisebb-nagyobb jól díszlő czeltisz fákat lehet látni. Legjobban tarthatja magát az ellene felhozott azon ellenvetés, hogy lovasok alatta nem igen járhatnak, mert még vastag ágai is mélyen lehajolnak a földfelé. Ezen hibán, ha hiba, az ágak czélszerű vezetése által segíthet a kertész. Van azonban egy másik czeltisz faj is, az *orientalis*, melynek ágai fölfelé állanak, s a mely ép oly szép lombozattal bír, s

¹⁾ A Deák Ferencz-tértől jövet, a mint a szabad térre lép az ember, balra a gyepes tér sarkán.

a mely valószínűleg ép oly kitartó lesz, mint az eddig ismert, az ausztrális.

Az eperfának hibája az, hogy gyümölcse kedvéért a gyermekek rongálják; vannak azonban fajai, melyek magot nem hoznak, milyen pl. a scabra is, s a mely sűrű tömött koronájánál fogva olyan szűkebb utcákba, a melyekbe különben a gömbákáczt szokták alkalmazni, igen szép fákat adna.

Mindenesetre szem előtt volna tartandó az, hogy soha fanem nagyban ne alkalmaztassék addig a városban mint sorfa, mig előzőleg kicsiben próbának alávetve nem volt.

A mi a kezelést illeti, melyben a fák kiültetés előtt és után részesülnek, a főváros boulevardjain szerzett tapasztalatok sok tanulságosat nyújtanak.

Nemely része a fáknak jól van nevelve, némely részen azonban meglátszik, hogy gyorsan lett felhajtva. Leginkább szembetűnik ezen utóbbi eset az Andrásy-ut juharjain, melyeknek legnagyobb része támasz nélkül megállani nem képes és talán soha sem lesz az. A felnyurgult növést, mely a buja talajnak és sűrű állásnak következménye, melyben a fa mint csemete növekedett, mindég megfogják sínleni, s a gyenge törzs soha sem fogja jól megbirni koronáját. Ez népes város utcáján viharok idején nagy szerencsétlenség okozója lehet.

Miután azonban a koronának bizonyos és meghatározott magasságban való kezdődése szükséges, nemcsak lassanként kell feleereszteni a törzset a magasba, de soha sem szabad egészen meztelenre fölnyesni, a mint ezt különben a főváros herminamezői csemetekertjében gyakorolni láttuk is. A leveles ág közvetlen maga alatt jobban vastagitja a törzset, mint távolabb.

A csemetéknek kiültetés előtti kezelését illetve, határozottan azoknak adható igaz, a kik azt követelik, hogy azok semmi esetre se neveltessenek buja talajon, hanem mérséket

jóságún, s lehetőleg homokon, s ne vásároltassanak idegenektől, hanem feltétlenül a főváros kertészei által neveltessenek, a kik minden tekintetben bírnak az erre megkívántató képességgel.

A mi a fáknek kiültetését illeti, az eddig szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy azon fák díszlenek legjobban, a melyeknek gyökérágya jól meg lett vetve. Párisban Kvassay szerint¹⁾ 3 *m* széles és 1 *m* mély árkokba, melyeket televényfölddel hordottak meg, ültették a fákat; Budapesten is 2 *m*³ gödrökben lettek az alsó Dunaparton szépen díszlő ákáczfák elültetve.

Az Andrásy-ut belső részén a gyökérágy elkészítése nélkül nem is fognak a fák növekedhetni, mert némelyikök lebontott ház helyére ültetettvén, valószínűleg a legsilányabb törmelékre jutott. Különbén a városligetben is látható, hogy a talaj sok helyütt sekély voltánál fogva magasabb fák növesztésére nem való.

A mult télen idősebb *Pinus Austriacák* átültetése alkalmával látni lehetett, hogy azok szivgyökere alig van egy *m* hosszú, az alul fekvő fehér, terméketlen homokban nem találván tápot, oldalt hajlik, vagy elcsenevészik. A jó föld tehát még az újabb utcákon is hasznára fog válni a fáknek.

A jó földet azonban megis kell védeni a megfertőzéstől, mert tudvalévőleg a gáz kiömlése már számos fa halálának okozója volt. Kvassai erre²⁾ a gázvezető csöveknek kavicságygyal, ugynevezett kavics drainágezsral való körülvételét, a mellélélágazásoknak pedig cserépcsővekbe való helyezését ajánlja, melyek helyenként a szabadba nyílnak, hol a gáz elillanhat; mire Páris városa a gáztársulatot kényszeríté is.

Még egy igen fontos körülményre tartom szükségesnek felhívni a figyelmet. Nem szabad ugyanis elfeledni, hogy a

¹⁾ „Földmívelési Érdekeink“ 1876. 135. szám.

²⁾ „Földmívelési Érdekeink“ 1876. 135. szám.

növények gyökereinek folytonos érintkezésben kell lenni a levegővel. Ebben azonban épen a városi utcák fái részesülnek a legkisebb mértékben az utcák és járók burkolatának építésénél fogva. Tapasztalt tény, hogy a fák körülkapáltatása azok növekedését előmozdítja. Ennek oka a talaj szellőztetése. Városi utcákon azonban a szellőztetés fölötté kicsi térre terjed a jelenlegi rendszer szerint. A szellőztetés fokozható volna drain csövek lefektetése által.

A drainozást Kvaassay is ajánlja²⁾ az öntözés végett, s annak tulajdonítja a párisi boulevardok fainak kitünő díszlését. Valószínű, hogy az mindkettőnek, illetve a szellőztetésnek és az öntözésnek következménye. Aligha kockáztatott az állítás, hogy számos fát a gyökérágy megfelelő átigazitása és drainozás által új életre ébreszteni lehetne.

A jelenlegi öntözési rendszer semmi esetre sem felel meg a célnak. Egyrészt azért, mert csak felületes; másrészt mert meg nem felelő időben végeztetvén, még árt is. A felületes öntözés bemossa az utca finom porát a föld közé, minélfogva az áthatlanná válik. Az Andrásy-ut porondos járóján és lovagló utján a fák sínlése sokrészt ez oknak róvható fel. Verőfényes napokon, mikor a napsugarak erősen oda tűznek valamely fa lombzatára és fölmelegítik a földet, melyben áll, a vízvezeték hideg vize a levelek megrozsdásodását, a törzs kérgének megégését (kéregfene) s a gyökerek megforrását vonhatja maga után. Nem egy fán lehet ezt észlelni forró nyáron, kiváltképen a lombzat megvörösödésén nyilvánulva. A fák öntözését tehát éjszakán át vagy kora reggel kellene végezni. Különben pedig arra kellene törekedni, hogy az eső vize vezetessék a drain csöveken át a gyökerekhez. E célból azoknak a járó párkányán is nyílás volna hagyandó.

²⁾ „Mezőgazdasági Vizmütan“ 301. lap. „A párisi boulevardok“-ról. „Földmívelési Érdekeink“ 1876. évi 135. szám.

A lombozat megöntözése a por lemosása végett nem ajánlható eléggé.

Végül még a fák nyesése iránt szükséges néhány megjegyzést tenni. A koronák belsejének erős kiritkítása, vastagabb ágak levagdalása, épen nem nevezhető célirányosnak. Ezzel gyakran a legszebb koronák, sőt törzsek tétetnek tönkre. A hibás nyesés következményei leginkább láthatók a városligeti fasor gesztenyefáin, a melyek között alig található egyetlen egy egészséges, úgy hogy közel van az idő, mikor a viharok egyiket a másik után fogják kitördelni. Sehol sem ajánlható annyira az óvatosság, mint a nyesésnél. A rosz irányt vevő ágat még vékony korában kell levágni, vagy oldalsó elágazásainak czélszerű lecsipkedése által kell azoknak a kivánt irányt megadni. Még a lehajló águ czeltiszt is így módon a megkivántató formába lehet kényszeríteni.

Visszapillantván az előadottakra, a figyelmet a következőkre kellene irányozni :

1. Minden helynek meg kell választani a maga fáját. Szűkebb utczára kisebb, tágasra nagyobb termetűt, napos helyre a verőfénynek ellent állót, árnyékosan árnyék tűrőt, de mindég oly fát kell ültetni, a mely hasonló körülmények között életképesnek mutatkozott;

2. fasoraink számára magunk neveljük a fát, hogy az olyan legyen, a mely a czélnak megfelelően képes;

3. minden fának gyökérzete számára vessük meg a gyökérágyat, s gondoskodjunk arról, hogy azt vízzel, levegővel ellátni és megfertőzés ellen megóvni képesek legyünk.

A mi pedig a jelenleg meglevő fasorokat illeti, minek-előtte azokat kiányatnánk, s új költségbe vernők magunkat, próbáljuk meg, nem lehetne-e azokat a gyökérágy megigazítása és drainsövek lefektetése által új életre ébreszteni.